

נציות טקטית ויוניות אסטרטגית עמדות הציבור היהודי בישראל – קיץ 2002

תמר הרמן

הסכמות ושסעים פנימיים, מאפשר המעבר ל"עידן השלום" התמודדות ישירה עם נושאים כאובים אלה.

במישור "החיצוני", בעקבות אוסלו התחייבה הגדרה מחודשת של הצד הפלסטיני, ששוב לא היה "אויב", אלא בר-שיח. בעת המגעים עלה גם הצורך להתמודד עם הצורך לשאת ולתת ישירות עם אישים פלסטינים, ובייחוד יאסר ערפאת, שנתפסו שנים רבות כאויב האולטימטיבי. התחייבה גם התמודדות ישירה עם קיומו של נראטיב אחר בנוגע לשורשי הסכסוך, ועם משמעויותיו האופרטיביות בנוגע לחלוקת האחריות ולפיצוי הנפגעים, התמודדות שהעניקה תאוצה לתפיסות הפוסט-ציוניות, שהטילו את האחריות לקונפליקט ולמצבם העגום של הפליטים הפלסטינים, בחלקה אם לא כולה, על כתפי ישראל.

המשא ומתן על תחומת הגבולות המדיניים בין ישראל לפלסטינים חייב נטילת הסיכון המודע שבויתור על עומק אסטרטגי – מושג שעמד במוקד החשיבה הבטחונית של ישראל מאז הקמת המדינה, ובייחוד מאז ההתרחבות הטריטוריאלית של מלחמת ששת הימים. וכמו אין די בכך, ברור היה כי השגת הסכם, ויהיו פרטיו המדויקים אשר יהיו, תחייב "הקרבה" של

מישורים בו בזמן: א. במישור "החיצוני", בדיקה אינטנסיבית, ללא תקדים למעשה,

**השלום המיוחל
חמק אמנם שוב ושוב מן
היד, אבל מחירו
במטבעות של תחושת
אחדות ואחריות הדדית
כבר שולם**

של עמדות הקולקטיב הישראלי כלפי הקולקטיב הפלסטיני כמו גם בדיקת הנחות היסוד הקולקטיביות כלפי הסכסוך, מקורותיו ומהלכו; ב. במישור "הפנימי", בחינה, חסרת תקדים של משמעות "האנחנו" על יסוד ההנחה (שהופרכה בדיעבד), כי אחרי שנים ארוכות שבהן דחק הסכסוך אל הצד אי

רבים מאפיינים כיום את פרק הזמן מקיץ 2000 ועד עתה כ"משבר" קשה, שעמו נאלצת החברה הישראלית להתמודד. יש הערכות שונות למידת הצלחתה להתמודד עם "משבר" זה: יש הטוענים כי ניכרים סימנים מדאיגים מאוד לשחיקה אקוטית בכוח העמידה הלאומי; אחרים סבורים כי העמידה לא נחלשה בפועל, אלא גורמים בעלי אינטרסים פוליטיים מסוימים מעדיפים, מטעמיהם, להציג תמונה של חברה לפני קריסה. כך או כך, הרוח הכללית היא, כי מדובר בתקופה שמאפייניה שונים במובהק ממאפייני התקופה שקדמה לה.

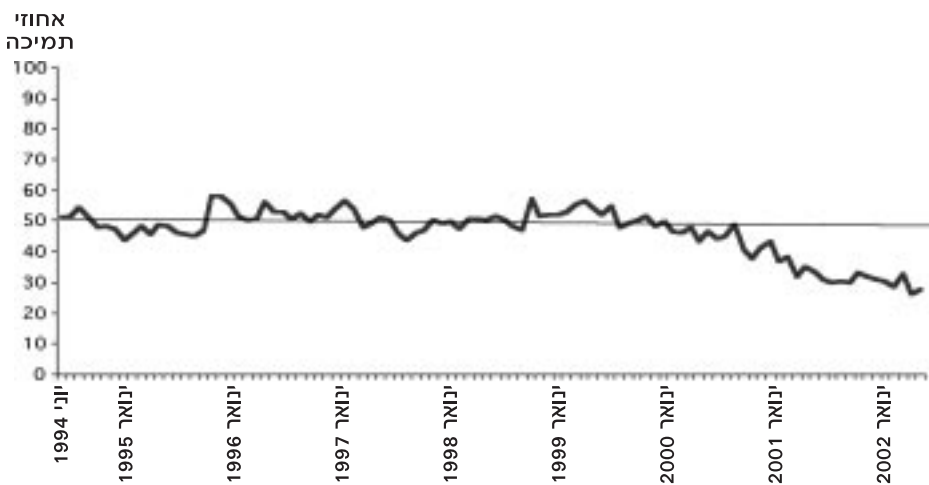
הטענה המרכזית במאמר זה היא, כי מנקודת הראות של החברה הישראלית, השנה וחצי האחרונות אינן תקופת משבר העומדת בפני עצמה, אלא "הבשלה" של משבר מתמשך, שראשיתו בחתימה על הסכמי אוסלו בראשית שנות ה-90.

המשבר המתמשך מאז החתימה על הסכמי אוסלו הראשונים, התבטא בשני

* ד"ר תמר הרמן מרצה באוניברסיטה הפתוחה ומנהלת את מרכז תמי שטינמן למחקרי שלום שבאוניברסיטת תל-אביב.

* המאמר מתבסס על הרצאה שנישאה ביום העיון על 'מצב האומה' לזכרו של אהרון יריב – מאי 2002.
* הניתוח המובא כאן מתבסס על נתוני סקר "מדד השלום", המתבצע בראשותם של פרופ' אפרים יער וד"ר תמר הרמן, מאי יוני 1994, במרכז תמי שטינמן. נתוני הסקרים מצויים באתר המרכז: <http://www.tau.ac.il/peace/>

איור 1: תמיכת הציבור היהודי בתהליך השלום עם הפלסטינים על-פי מתווה אוסלו

שהגיעו עמוק יותר ויותר אל תחומי ישראל בגבולות הקו הירוק, טשטשה במידה רבה את האבחנה בין יישובים בתוך הקו ומחוצה לו, אם כי, במובנים אחרים (כפי שנראה בהמשך), ההכרה כי ההתנחלויות בעייתיות מבחינת האינטרס הלאומי של ישראל גברה באחרונה דווקא. ניכרת, אם כן, תזווה בכיוון של סגירת הפער בין ימין ושמאל, ואף על פי כן, במובנים אחרים, הפער הלך והעמיק. יש גם סימנים ברורים לכך שהידרדרות היחסים עם הפלסטינים היתה מלווה גם בהזרה עמוקה בין אזרחים ערבים ויהודים במדינה, במידה רבה בשל אירועי ספטמבר 2000, אבל לא פחות מכך – ככל הנראה גם בשל הצורך הפנימי העמוק לבדל בין "אנחנו" ו"הם". על רקע האמור לעיל, נדון מכאן ואילך בממצאים האמפיריים על עמדות הציבור היהודי בישראל בשאלות מרכזיות בנוגע לסכסוך עם הפלסטינים ולסיכויי פתרוננו, וכן על ההשלכות שהיו לאירועים אלה על החברה הישראלית מבית.

כליל, והמגיעים עם הצד הפלסטיני, במידה שהתקיימו כלל, נגעו לשאלות ביטחון בפרמטרים של סיכול טרור. משעלו המגעים חרס והפיגועים תכפו והלכו, באה כניסתם של כוחות צה"ל לאזורים שעברו לשליטת הפלסטינים, כלומר, למעשה, החזרה דה-פקטו של מצב הכיבוש. לאלה יש להוסיף את הטענות וההחלטות בדבר האי רלבנטיות של ההנהגה הפלסטינית הנוכחית ושל הפלסטינים בכלל כשותפים לדיאלוג של שלום. "התפכחות" זו – מוצדקת או מופרכת – כוננה מחדש את הדימוי המוכר של האויב. מבחינה תודעתית קולקטיבית, התפתחויות אלה, בשילוב העלייה החדה ברמת האלימות ובמקביל להפסקת המגעים המדיניים, יצרו מצב קוגניטיבי קוהרנטי, כביכול, של עימות אלים "נורמלי", ולא עוד הדואליות הבעייתית של אוסלו, שכללה משא ומתן לשלום מחד ופיגועי טרור וניסיונות שונים לסכלם מאידך. במישור "הפנימי", ההחרפה בפיגועים,

אינטרסים חיוניים לחלקים מסוימים בחברה הישראלית, ובראש ובראשונה המתנחלים, וכן הקרבת ערכים לאומיים-היסטוריים, כמו מקומות קדושים והיסטוריים ושטחים שנכבשו בדם.

כל הדילמות האלה, כידוע, לא נפתרו באחת, בשל ההתנהלות האטית והעמוסה חתחתים של המשא ומתן, והן נותרו פתוחות במשך כשמונה שנים על סדר היום הלאומי. נוכחות המתמדת של הדילמות ברקע, לא זו בלבד שציננה את התקוות הגדולות שפיתחו חלקים גדולים בציבור אחרי חתימת ההסכמים, אלא גם כירסמה בתחושת האחדות הפנימית ושותפות הגורל של הקולקטיב הישראלי, מכיוון שהדעות היו מפוצלות בין שני מחנות שווים פחות או יותר בגודלם, שלכל אחד מהם מאפיינים סוציו-דמוגרפים וסוציו-פוליטיים הומוגניים למדי. המחנה של מתנגדי הוויתורים הטריטוריאליים, ובראשו המתנחלים, נעשה באחת להתגלמות המכשול בדרך לשלום בעיני מצדדי הפשרה, ולהיפך – תומכי אוסלו נתפסו בעיני המחנה של מתנגדי הפשרה כמשתפי פעולה עם האויב. השלום המיוחל חמק אמנם שוב ושוב מן היד, אבל מחירו במטבעות של תחושת אחדות ואחריות הדדית כבר שולם.

ולכן, התמוטטותן של שיחות קמפ דייוויד ביולי 2000 ופרוץ האינתיפאדה הפלסטינית השנייה, וברקע התפתחותו של המיתוס – "הוצע להם הכול והם דחו זאת" – "פתרו" – ולכל הפחות דחקו לצד לזמן מסוים – חלק מן הדילמות החיצוניות והפנימיות האלה והשיבו, במובנים ידועים, את הגלגל לתקופה של קדם-אוסלו. המשא ומתן המדיני הופסק

האם הפסיק הציבור היהודי לתמוך בתהליך השלום עם הפלסטינים?

ממצאי הסקרים של "מדד השלום" מורים כי התשובה לשאלה זו אינה חד-משמעית, כפי שמניחים רבים מהטוענים כי התקופה האחרונה הולידה סחף מסיבי לכיוון ההתנגדות למגעים המדיניים ולהמשך התהליך למעשה, כפי שנראה בהמשך, מתברר כי אם החלופה למצב "הלא נורמלי", של תקופת אוסלו שתואר לעיל היא המשך העימות והיעדר אופק מדיני, חרף הכאב והאכזבה, רוב הציבור היהודי עדיין מוכן לחזור לשולחן הדיונים.

לאורך רוב שנותיו של תהליך אוסלו היה הציבור היהודי בישראל חצוי באמצעו, פחות או יותר, בשאלות אלה (ראו גרף מס' 1). ואולם, הנתונים מורים כי כבר באמצע 1999 החלה הירידה בתמיכה ובאמון ביכולת להשיג הסכם שלום עם הפלסטינים על-פי מתווה אוסלו. בשני הפרמטרים – תמיכה ואמון באוסלו – חלו ירידות מדרגה חדות עוד יותר אחרי כשלושה של ועידת קמפ דייוויד ופרוץ האלימות בסתיו 2000. כיום מורה מדד אוסלו (הציון המשוקלל של תמיכה ואמון בתהליך), כי כרבע בלבד מהציבור היהודי תומך בהסכמי אוסלו ומאמין בסיכוי שתהליך על-פי מתווה זה יניב פרי בעתיד הנראה לעין. אירועי קיץ-סתיו 2000 לא היו אפוא "נקודת השבר" שסימנה שינוי כיוון, אלא זרז להסלמה של מגמה שהחלה זה מכבר.

הטענה בדבר התפנית החדה והכוללת נגד התהליך נתונה בסימן שאלה, גם מכיוון שאפילו בשנה האחרונה יש בציבור היהודי רוב מתמיד – 60% ויותר בכל

בדיקה – המעוניין במגעים מדיניים עם הפלסטינים. כלומר, חלק ניכר ממתנגדי אוסלו או מהציבור שאין לו אמון בתהליך זה תומך בכל זאת במשא ומתן עם הפלסטינים. במובן זה, אפשר לומר כי תהליך אוסלו, גם אם לא הניב חוזה שלום, הביא לשינוי קוגניטיבי עמוק, שחלק ממנו הוא ראיית המגעים המדיניים, למרות הגאות באלימות, כחלק לא נפרד ואף רצוי מן המציאות המזרח תיכונית. הטיב להגדיר זאת איש ציבור פלסטיני, שאמר

כרבע בלבד מהציבור היהודי תומך ומאמין בהסכמי אוסלו. אירועי קיץ-סתיו 2000 לא היו "נקודת השבר", אלא זרז להסלמה של מגמה שהחלה זה מכבר

כי במקום לדבר על הסכם שלום של קבע בין ישראל לפלסטינים, ריאלי יותר לדבר על משא ומתן של קבע על שלום. לרצון בקיום מגעים מדיניים עם הפלסטינים יש להוסיף גם את המשך התמיכה של רוב הציבור היהודי בהקמת מדינה פלסטינית עצמאית (כ-60% בסקר "מדד השלום", מארס 2002), תמיכה שנקודת המוצא לה היא האינטרס הישראלי, כלומר, הקמת מדינה כזו רצויה מנקודת הראות הפרגמטית. מבחינה זו, יש יציבות בעמדות הציבור היהודי בישראל כבר חמש שנים ויותר. זהו עוד הישג של תהליך אוסלו, שלא נעלם עם

התמוטטות התהליך עצמו, והחדיר עמוק, ככל הנראה, את הנוסחה של "שתי מדינות לשני עמים" אל התודעה הישראלית.

יש להדגיש כי המשך התמיכה של הציבור הישראלי-יהודי במגעים ובכינון מדינה פלסטינית אינו נובע מהערכה נאיבית, שבכוחם להביא להפסקה מוחלטת של האלימות. אדרבא, ההערכה הרווחת בציבור היהודי היא כי הטרור לא ייעלם, גם אם יגיעו ישראל והפלסטינים להסכם שלפיו תקום מדינה פלסטינית עצמאית. כך, במארס 2002 היתה ההערכה השכיחה ביותר בקרב הנשאלים (44%) כי הקמת מדינה פלסטינית תביא אולי להחלשת הטרור, אבל לא להיעלמותו. כרבע מהמרוויינים (כ-25%) העריכו כי אם תקום מדינה פלסטינית הטרור רק יתחזק, 14% חשבו כי רמת הטרור תישאר כמות שהיא (כלומר, גבוהה), ואילו 10% בלבד סברו כי הטרור ייעלם אם ייחתם הסכם ותוקם מדינה פלסטינית. יש לציין כי גם בשיאו של תהליך אוסלו, שררו בציבור הערכות דומות, וכי בשום שלב של התהליך לא השתכנע הרוב בציבור היהודי שהשגת הסכם – בין אם נראתה בהישג יד ובין אם לאו – תביא לרגיעה מוחלטת באזור. (כך, למשל, באוגוסט 1995 העריכו 8% בלבד כי חתימה על הסכם שלום עם כל מדינות ערב ועם הפלסטינים תביא להיעלמות הטרור, 43% סברו כי הטרור יפחת משהו אך לא ייעלם, 33% – כי הוא יימשך ברמה דומה ו-12% – שהטרור יגבר.)

איך להתמודד עם המצב הביטחוני-מדיני?

ההכרה כי בשלב הנוכחי יש סיכוי מזערי

לשאלה זהה בקיץ שעבר, ביולי 2001, יש לציין, היתה הפוכה – שיעורם של הסבורים, כי ההתנחלויות תורמות לביטחון הלאומי היה אז גבוה יותר משיעורם של הסבורים, כי הן מחלישות אותו. ייתכן כי המהפך הזה נובע מן ההכרה בכובד נטל ההגנה על המתנחלים, אבל אין זה מן הנמנע שהשינוי מעיד, כי אל התודעה הישראלית חלחל משהו מן הטענה הפלסטינית כי ההתנחלויות הן מכשול עצום בדרך להשגתו של כל הסכם שהוא, ולו גם בטווח הרחוק.

איך השפיעו האירועים מהבחינה הפנימית?

במאמר "מדינה לכל ישראלי" ("הארץ", 15.5.2002) טענה לילי גלילי כי "גם מלחמה כבר אינה מלכדת את תושבי הארץ. לפחות לא זאת המתנהלת עכשיו, המעוררת תחושה של מלחמה מופרטת. [...] סולידריות, לכידות חברתית היו בעבר שם נרדף למלחמות ישראל, או לפחות חלק בלתי נפרד מן המיתוס. החודשים האחרונים הותירו את החברה הישראלית מפולגת ומפוצלת כשהיתה. הדבק החברתי המלכד היחיד הוא הפחד מהטרור". לראיה היא מביאה, למשל, את ההפגנות והמחאות האחרונות על רקע חברתי-כלכלי, שנעדרו כליל בעבר, בתקופות שבהן רעמו התותחים. לכך אפשר להוסיף תופעות אחרות, שהבולטת בהן לעניין זה היא הסרבנות, שהתפתחה לממדים שאי אפשר להתעלם מהם, גם אם אין מדובר בתנועה המונית – כ-500 בני אדם חתמו על מכתב הקצינים והצהירו על סירובם לשרת בשטחים ואלפים תומכים בתופעה זו, כולל תנועות מאורגנות ויחידים,

צעד אסטרטגי אחר להרגעת המצב, נדחף הציבור להעדפת צעד המנוגד הן להיגיון של השמאל, מכיוון שאין הוא דיאלוגי, והן להיגיון הקלאסי של הימין, מכיוון שהתוויית קו הפרדה פירושה קביעה דה-פקטו של גבולות המדינה הפלסטינית. בפברואר 2002 טענו 43% מהמשיבים כי הקמת אזורי חיץ קובעת, למעשה, את גבולות המדינה הפלסטינית, ואילו 37% אמרו כי זהו צעד בעל משמעות בטחונית בלבד.

תהליך אוסלו, גם אם לא הניב חוזה שלום, הביא לשינוי קוגניטיבי עמוק, שחלק ממנו הוא ראיית המגעים המדיניים כחלק לא נפרד ואף רצוי מן המציאות המזרח תיכונית

כדי לבצע הפרדה כזו, ושוב בניגוד לעמדת ראש הממשלה והימין בכללותו, יש בציבור נכונות גוברת והולכת לפינוי התנחלויות. בסקר "מדד השלום", מאי 2002, תמכו 67% מהמשיבים בפינוי התנחלויות. זאת ועוד, לשאלה שנשאלה באותו סקר – "האם במציאות של היום, ההתנחלויות תורמות לחיזוק האינטרס הלאומי של ישראל או מחלישות אותו?" – השיבו 54% מן המרואיינים כי ההתנחלויות די מחלישות או מחלישות מאוד את האינטרס הלאומי, ו-35% סברו כי הן די מחזקות או מאוד מחזקות אותו (כ-11% לא ידעו). התפלגות התשובות

בלבד להשגת הסדר בדרך של מגעים מדיניים, רצויים ככל שיהיו, במקביל לפיגועים החמורים החוזרים ונשנים, הביאה לתמיכה מסיבית של הציבור היהודי במדיניות הכוח של הממשלה. באפריל 2002 גרסו 90% מהנשאלים היהודים, כי ההחלטה לצאת למבצע "חומת מגן" היתה נכונה, וכ-7% בלבד – שלא היתה נכונה. ועם זאת, רוב של 54% העריך כי המבצע פגע באינטרסים של ישראל מבחינה מדינית. גם מדיניות החיסולים הממוקדים זוכה לתמיכה מתמשכת גבוהה מאוד, למרות ההערכה הרווחת שפעולה צבאית בלבד אינה יכולה להכריע: כך, בפברואר 2002 סברו אמנם 26.5% כי אם תפעיל ישראל יותר כוח, תוכל לשנות את המצב, אבל 27% גרסו כי רק יוזמה ישראלית-פלסטינית משותפת יכולה להביא לשינוי ועוד 17% הצביעו על יוזמה בין-לאומית כמוצא מן הסבך (23% אמרו כי אי אפשר לשנות את המצב, והשאר לא ידעו). בסך הכל ציין, אם כן, הרוב גורמים לא צבאיים כמנוף מיטבי לשינוי.

הדחף לנקוט צעד אקטיבי ל"יציאה מן הבוץ" הביא להתרכזותו של רוב הציבור היהודי (בבדיקות חוזרות ונשנות – 70% ויותר) במחנה המצדדים בהפרדה חד-צדדית ובהקמה של אמצעי חציצה פיסיים בין הצדדים. זאת, יש לזכור, בניגוד לעמדה שהביע שוב ושוב בנדון ראש הממשלה, אריאל שרון, אבל בהמשך ישיר לרצון בהפרדה, שלפי סקרי "מדד השלום" עמד לאורך כל תהליך אוסלו ביסוד התמיכה בהקמת מדינה פלסטינית עצמאית. בעקבותיהם של המשבר הנוכחי ושל התחושה שבהיעדר הסכם יש לנקוט

אינטלקטואלים, אנשי ציבור וחברי כנסת. ואולם, הנתונים האמפיריים מעוררים ספק בתקפותו של תיאור ההתפוררות החברתית שמציגים גלילי והמחזיקים בדעתה, וליתר דיוק – ספק במידה שבה הוא אכן משקף את התחושה הציבורית בנוגע למידת הלכידות של הקולקטיב הישראלי-יהודי כיום. בסקר דעת קהל במסגרת "מדד השלום", מארס 2002, הוצגה השאלה: "האם להערכתך אירועי התקופה האחרונה, ובכלל זה אירועי הטרור ומבצע 'חומת מגן', חיזקו או החלישו את תחושת האחדות הלאומית בקרב הציבור היהודי בישראל?" רוב מכריע (86%) מהמשיבים סברו כי האירועים חיזקו את הלכידות, ואילו 9.5% בלבד העריכו כי הם פגעו בה (השאר לא ידעו). לשם השוואה, סמוך ליום העצמאות ה-50 של מדינת ישראל התבקשו המרואיינים לדרג שלוש מטרות – השגת שלום, שיפור המצב הכלכלי והגברת האחדות הלאומית – והשיעור הגבוה ביותר בחר בהגברת האחדות הלאומית כמטרה הראשונה במעלה, ולא בשלום או בשיפור הרווחה הכלכלית – בחירה המשקפת היטב את החשש העמוק שקינן בשנות ה-90, כי חילוקי הדעות בנוגע לשלום יובילו את העם לפילוג שאין לו תקנה.

לא זו בלבד שתחושת האחדות התחזקה, אלא שבציבור רווחת ההערכה כי יכולת החברה הישראלית לעמוד בעימות גבוהה מיכולתה של החברה הפלסטינית (כך השיבו 65% מהנשאלים בפברואר 2002). אין בכך כדי לומר, כמובן, שהחברה הישראלית אינה מפולגת, אלא שלטענתי המצב היה קשה עוד יותר בלי

הגורם המגשר – האיום החיצוני הגבוה והחרדה מפני היפגעות. "המצב" שעליו מלינים כיום הכול כמעט, משמש נקודת התכנסות למגורים, לקבוצות וליחידים בציבור הישראלי-יהודי, ובלעדיו היה נותר להם מעט מן המשותף.

בהקשר זה, ראוי להצביע על החמרת הניכור בין הציבור היהודי והציבור הערבי בישראל. בסקר בפברואר 2002, למשל, ציין רוב של 55% מן היהודים שאם תקום מדינה פלסטינית, יהיו הערבים אזרחי

הדחף לנקוט צעד אקטיבי ל"ציאה מן הבוץ" הביא להתרכזותו של רוב הציבור היהודי במחנה המצדדים בהפרדה חד-צדדית ובהקמת אמצעי חציצה פיסיים בין הצדדים

ישראל נאמנים לה יותר; 19% בלבד מן היהודים סבורים כי הערבים אזרחי ישראל יהיו נאמנים למדינת ישראל יותר, גם אם תוקם מדינה פלסטינית (השאר אינם יודעים או שהם סבורים כי הערבים יהיו נאמנים לשתי המדינות במידה דומה). על רקע זה אפשר להסביר גם את התמיכה הגבוהה שהביעו המרואיינים בחילופי שטחים (העברת המשולש, כולל מקומות ישוב ערביים על תושביהם, תמורת סיפוח לישראל של גושי התנחלות גדולים בשטחים): 52% מהיהודים תומכים בכך ו-36% מתנגדים. מעבר לחשש מן הטרור, אפשר להצביע

על עוד גורם מלכד בציבור היהודי, בעיית מאין כמותו: השחיקה הקשה והכללית באמון הציבור במוסדות השלטון ובכוח ההתמודדות של הממשלה עם המשימות העומדות בפניה. בפברואר 2002, למשל, העריכו רק 20% כי הממשלה בראשות שרון מטפלת טוב או טוב מאוד בנושא הבטחוני-מדיני, 33% העריכו כי טיפולה גרוע או גרוע מאוד, ואילו 40% העריכו כי הטיפול בינוני. בתחום מידת אמונו של הציבור במוסדות השלטון בכלל התמונה עגומה עוד יותר: בנובמבר 2001 אמרו 37% בלבד כי יש להם די אמון או אמון רב בממשלה, 29% בלבד – בכנסת, ו-16% – במפלגות הפוליטיות. (חרף כל הביקורת שהושמעה כלפי תפקודו בשנים האחרונות, צה"ל נותר בראש סולם המוסדות הלאומיים בכל הנוגע לאמון הציבור – 85% אמון. גם זו ירידה מסוימת, שכן בעבר הביעו באופן חוזר ונשנה 90% ויותר את אמונם בצבא ובפיקוד הבכיר.) הציבור מאוחד, אם כן, באי אמון בשלושה גופים פוליטיים עיקריים בדמוקרטיה הישראלית – מצב חמור ביותר בנסיבות שבהן יש צורך בהתנגיחות כללית לצורך התמודדות עם האתגרים הפנימיים והחיצוניים הכבדים שעומדים בפני הקולקטיב הישראלי.

ההסתייגות מן השלטון ומתפקודו יכולה גם להסביר את הנכונות הלא מבוטלת לתת לגיטימציה לצעדים "מרדניים", כמו סרבנות. בפברואר 2002, למשל, הכירו כרבע (!) מן המשיבים בזכות הסיור של אנשי מילואים מן השמאל ומהימין, אם תנקוט הממשלה בנושאי חוץ וביטחון צעדים העומדים בניגוד למצפונם (שירות בשטחים, ולחלופין פירוק

הנוסחה "שתי מדינות לשני עמים", העומדת, ככל הנראה, ביסוד התמיכה ההמונית בתוכנית ההפרדה החד-צדדית. כמו כן, ניכרת ירידה בנכונות לשמור בכל מחיר בידי ישראל את ההתנחלויות שמעבר לקו הירוק, שאותם רואה הרוב כיום כפוגעות בביטחון הלאומי יותר מאשר כתרומה לו. כלומר, מבחינת ההבשלה של הנכונות לשלם מחיר יקר תמורת פתרון הסכסוך, הביאו האירועים מאז אוקטובר 2000 לא לנסיגה דווקא בעמדותיו של הציבור היהודי, אלא להתפתחות של תובנות בכיוון של נכונות לויתור – תוצאות שלא הושגו בשבע שנים ויותר של משא ומתן לשלום. אפשר, אם כן, לומר ככלל כי המשבר האקוטי עשה את הציבור הישראלי-יהודי לנצים טקטיים אבל יונים אסטרטגיות, ובכך טשטש, למעשה, את האבחנה המסורתית בין "שמאל" יוני ו"ימין" נצי.

תחושת האחדות הלאומית בקרב הציבור היהודי ואת הערכת החוסן הלאומי, בהשוואה לצד הפלסטיני.

**הנתונים האמפיריים
מעוררים ספק בתקפותו של
תיאור ההתפוררות
החברתית, וליתר דיוק –
ספק במידה שבה הוא אכן
משקף את התחושה
הציבורית**

ואולם, הגלגל לא סב לגמרי לאחור. במישור האסטרטגי נותרו כמה וכמה מאבני היסוד של תהליך אוסלו על מכונן – ובראש ובראשונה הרצון למגע עם מדיניים עם הפלסטינים וההכרה בעדיפות

התנחלויות). את ההכרה בזכות הסירוב מקובל אמנם להסביר כתולדה מאי הסכמתן של קבוצות מסוימות עם מדיניות היד הקשה בשטחים; ואולם, החפיפה הניכרת בין התומכים בזכות זו לסרבני "שמאל" ולסרבני "ימין" מעלה אפשרות חלופית – מדובר בקצה הקרחון של התערעורת הלגיטימציה של השלטון, הלא מוערך, לקבל החלטות מדיניות שלא יהיו עליהן עוררין.

סיכום

האירועים של קיץ-סתיו 2002 גרמו, מטבע הדברים, לירידה בתמיכה ובאמונה בתהליך שהכזיב, שלא הוביל לפתרון של שלום ושגשוג, אלא הסתיים בעימות אלים ובקריסה כלכלית. אין, אם כן, תימה כי במישור הטקטי תומך רוב מכריע של הציבור במדיניות הפעלת הכוח של הממשלה. במקביל, התמוטטות התהליך והנסיקה ברמת האלימות הגבירו את